FENOMENOLOGIA ANTINOMIILOR
SAU
MITURILE POLARITĂŢII

Dorin ŞTEFĂNESCU

Abstract

If the untruth (evil) opposes truth (good), meaning resistance and exteriorization, the latter can not oppose the former. Truth is an abundance of good, being self-sufficient. The harmony it heralds (in the horizon of what Heliade calls natural or correlative dualities) will mean a transformation of human nature, bringing it back to its fulfilment in what it really *is*, in what it can not exist but as a continuous creation of the Being.

Conceput uneori ca rezultat al unei dihotomii simetrice, dualismul apare dispus într-o structură de tip diametral (monstruos). Conceput însă alteori, dimpotrivă, "într-o *perspectivă concentrică*", dualismul nu mai poate fi simetric, fiind, cu necesitatea izvorâtă din însăşi structurarea sa, cu desăvârşire *asimetric*. "În acest caz cei doi termeni ai opoziţiei sunt în mod necesar inegali" (1). Inegalitatea (asimetria) este tratată ca "o neregularitate a sistemului" (2), provenind din ordonarea circulară a elementelor contrare în cadrul acestuia. Ele nu mai se află de o parte şi de alta a unei axe centrale ce le desparte, situate faţă în faţă, dispoziţie din care reiese egalitatea sau simetria ce le caracterizează raporturile, ci un element îl cuprinde pe celălalt, amândouă cuprinzând centrul, de care însă elementul cuprins se află mai aproape decât elementul cuprinzător. De aici şi inegalitatea lor absolută, obligatorie; cercul central opunându-se cercului periferic, cel dintâi reprezintă imaginea sacrului iar al doilea pe cea a profanului (3). În alţi termeni, dualitatea de acest tip se poate reduce la polaritatea *esoteric vs. exoteric*. "În cadrul structurilor concentrice, afirmă Lévi-Strauss, inegalitatea se înţelege de la sine, întrucât cele două elemente sunt, dacă se poate spune, ordonate în raport cu acelaşi termen de referinţă, centrul, de care unul dintre cercuri este apropiat, de vreme ce îl cuprinde, pe când celălalt este depărtat de el" (4).

Dispoziţia concentrică şi asimetrică a antinomiilor formează, în speculaţia heliadiană, aşa-numitele *dualităţi himerice*: "In aqueste dualităţi primul termin este positiv, este o existenţă; iar al doilea este negativ, adică o nefiinţă, o lipsă, un nimicu". Şi mai departe: "specia aqueasta de dualităţi, în quare un termin este positiv şi altul negativu, o vommu numi *dualităţi chimerice* sau neadevărate" (5). Heliade dă următoarele exemple: Fiinţă – Nimicu, Lumină – Intunerecu, Caldu – Frigu, Viaţă – Moarte, Mişcare – Inerţiă, Veritate – Minciune, Avere – Lipsă, Bine – Rău (6). Toate aceste tipuri de dualităţi, adevărate "mituri ale polarităţii" (Mircea Eliade), s-ar putea esenţializa, în ultimă instanţă, într-unul singur, model exemplar al asimetriei concentric-himerice: *Existenţă vs. Non-existenţă* (7). Într-adevăr, observăm că argumentele explicative apelează fie la raportul polar mai sus amintit ("Veritatea este queea que este; Minciuna este queea que nu este" (8); "Viaţa este durata unei fiinţe, puterea şi mişcarea într'ensa; Mortea este încetarea vieţei, începerea descompunerii"), fie se recurge la opoziţiile propriu-zise pentru a defini un element al dualităţii nu doar prin existenţa contrariului său, ci prin lipsa acestuia. Este vorba, în acest ultim caz, de o definiţie ce afirmă cu ajutorul unei negaţii camuflate, de genul: ceea ce nu este *este* ca lipsă a ceea ce *este* (altfel spus, non-existentul este ca lipsă a

BDD-A2942 © 2002 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 08:49:09 UTC)

existentului): "Asemenea Intunerecul e lips'a Luminei, Frigului şi a Căldurei, Reul e lips'a Binelui" (9).

De ce însă dualităţi himerice ? Conform doctrinei dualiste, "fia-que objet sau idee îşi are altul oppus que'i stă în contra quând mai mult, quând mai pucin, quând ânsuşi ca doe picature de apă" iar "objetul sau ideea oppusă în doctrinele dualiştilor se dice *antithese*" (10). Principiile (obiectele, ideile) aflate în antiteză, departe de a întemeia realitatea pe relaţii dihotomice ferme între părţi, creează de fapt o falsă diadă (11). Şi aceasta pentru că doar unul din termenii diadei se află în mişcare, *există* întru devenirea de sine, în vreme ce celălalt termen, opus în intenţionalitate, se află în nemişcare, cu alte cuvinte *nu există* decât pentru a se opune existentului, definindu-l prin raportare la lipsa pe care o semnifică. În realitate deci, avem de a face cu o monadă formată dintr-un singur element existent opus unei non-existenţe. Antiteza aceasta falsă (sau neadevărată, după cum afirmă Heliade) se rezolvă în cele din urmă într-o teză al cărei contrar, din cauza nefiinţei ce îl caracterizează, nu poate fi niciodată coincident cu elementul care i se adaugă, fără să-l întregească. Drept urmare, dualităţile himerice nu sunt decât un alt nume pentru unităţi, himere fără obiect, sau mai precis cu un singur obiect neîntregit. Neîntregit pentru că în cazul acestor polarităţi monadice nu este vorba de unitatea primordială către care tânjeşte fiinţa – absolută şi activă, germene al creativităţii universale - , ci de o unitate diadică, imperfectă şi pasivă, incapabilă de a-şi asuma lucrarea de întregire a contrariilor la nivelul unui Tot dinamic, la altitudinea unei sinteze creatoare. Falsa ei rezolvare reprezintă un proces de eliminare antitetică, în realitate o anihilare de sine.

Vom încerca în continuare să abordăm "problema tipologiei structurilor dualiste şi a dialecticii care le uneşte" (12), detectând la nivelul structurii poetice heliadiene acele dualităţi (diade şi polarităţi) ce îşi dispun elementele antitetice în mod concentric în jurul unui centru pierdut, în căutarea unei unităţi esenţiale. Prin natura lor asimetrică se vor opune, rând pe rând, din perspectiva centrului (a sacrului, a esotericului): averea, fiinţa, binele, trecutul, inerţia, lumina, cauza, adevărul şi viaţa, iar din aceea a periferiei (a profanului, a exotericului): lipsa, nimicul, răul, prezentul, mişcarea, întunericul, efectul, minciuna şi moartea. Vom exemplifica printr-o interpretare a dualităţilor pe care le considerăm cele mai reprezentative: 1. avere (fiinţă) *vs.* lipsă (nimic) şi 2. bine *vs.* rău.

1. Pentru neoplatonismul Renaşterii italiene şi germane, "creaţia vizibilă are o valoare pe de-a-ntregul *simbolică*, şi fiecare din manifestările sale este pur şi simplu o aluzie la *Unul*". (13) La această tradiţie neoplatonică a manifestării ca analogon simbolic (şi ca atare imperfect şi degradat) al Unităţii, se adaugă doctrinele de origine orientală, precum hermetismul, care pun în centrul lor explicaţia originii răului în raport cu ideea căderii naturii: "Omul s-a abătut de la puritatea sa de imagine a dumnezeirii; căderea lui a adus după sine pe aceea a naturii întregi care, pentru privirea tulbure a omului, nu mai e discursul limpede şi simbolic de la începuturi". (14) Patima lumii este aşadar o *ocultare*, o inter-punere a Răului între privirea omului şi lumina unităţii universale; pe scurt, "desfacerea Unirii". (15) La fel şi în viziunea poetică a lui Heliade:

"Când toate s-ar exmulge din marea concentrare
Ieşind din a lor axe, şi nu s-ar mai ţinea,
S-ar precipita-n spaţiu spre-eterna lor pierzare
Şi una peste alta zdrobindu-se-ar cădea" (16).

Iată tabloul unei geneze în răspăr, al unei mişcări ce nu ascultă de legile evoluţiei şi ale armoniei, ci imprimă dimpotrivă o devenire contrară firii, stabilind pe această cale un nou regim ontologic. Existenţa lumii presupune o stare anterioară, pre-cosmică; este vorba însă aici de o involuţie spre haotic, de o regresiune spre rudimentar şi elementar. Într-adevăr,

BDD-A2942 © 2002 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 08:49:09 UTC)

haosul – adică ceea ce fiinţează neorânduit, tot ceea ce este inform în sine – ia locul cosmosului, "marea concentrare" se destramă. Axa lumii nu mai indică centrul ce îi conferea virtuţi arhetipale, nimic nu mai "ţine" cu sine iar toate nu mai "se ţin" laolaltă, una cu alta. În lipsa analogiilor şi a imaginii ce îşi trădează obiectul, corespondenţele se desfac pentru a lăsa în locul acestei vaste comunicări un spaţiu golit de sens. Această alcătuire haotică prefigurează deja, prin acţiunea de desfacere ("noduri se desfac") şi smulgere, dezmembrarea unui tot organic, prăbuşirea unei armonii, vestind antiteza ce urmează echilibrului. Trecerea de la o epocă primordială la epoca actuală este explicată în termeni cosmogonici, doar că avem de a face cu o anti-cosmogonie în care elementaritatea haotică urmează totalităţii primitive, primordialitatea fiind sursă a creaţiilor negative. Lumea apare scindată între virtualităţi şi posibilităţi, între sistemul cosmic primordial şi structura haotică secundă, în ultimă instanţă, pe plan metafizic, între origine şi deconstrucţie:

"Plesneşte universul, abisul se despică" (17).

Despărţirea lumii de sinele său esenţial, lunecarea ei în nefiresc şi în particular, această stare este rezultatul acţiunii destinului:

"În despărţire
Asprimea soartei crud v-a ţinut" (18).

Despărţirea de sine propune un regim filosofic al separării (19) şi al dihotomiei (*Spaltung*) (20), fiind prezentată ca o lipsă a firii, boală a neîntregirii în care tensiunea dintre parte şi întreg, dintre jumătate şi tot are ca efect sentimentul de înstrăinare:

"O jumătate lipsea din tine
Şi întreg că nu eşti simţeai în sine,
Strein" (21).

Nu e de mirare, în acest context, că semiluna, pe lângă simbol al unei religii anticreştine, reprezintă totodată imaginea neîmplinirii în totalitate, imperfecţiunea părţii faţă de întreg. Fatalitatea unei atari înjumătăţiri ("fatală…Demiluna", 22) riscă să contamineze prin profanare sacralitatea crucii, simbol al perfecţiunii şi al totalităţii primordiale (crucea desemnând, prin cele patru raze ale sale, elementele cosmice fundamentale):

"Pălită era crucea şi razele ei triste" (23).

Astfel că acţiunea părţii (semiluna) faţă de întreg (crucea) întrece în semnificaţii o simplă antiteză de ordin religios: ea tinde să afecteze însuşi principiul primordialităţii benefice.

Înstrăinarea este cu atât mai acută cu cât implicaţiile ei se răsfrâng asupra sinelui celui mai adânc. Despărţirea de lume este însoţită de o despărţire de sine, de acasă:

"În sânul casei mele eu mă vedeam strein" (24).

Înstrăinarea devine o boală ontologică, un chin existenţial rezultat din imposibilitatea stăpânirii contrariilor:

"Rece, fierbinte-n toate, totul mi-era un chin" (25).

Scindarea lumii, degenerarea ei într-o stare haotică a cărei expresie intimă este înstrăinarea marchează urmarea firească a vinei tragice, osândirea în eternitate şi în adâncul fiinţei:

"O vecinică osândă chiar într-al meu lăcaş" (26).

"Străin într-ale sale" şi într-ale lumii, spiritul însuşi se vede scindat, despărţit de propria sa substanţialitate, "ca pe o calitate abstrasă din substanţă" (27). Calitatea rămâne dincolo de substanţă, de cantitate, înstrăinată de materialitatea originii sale, în timp ce substanţa se află dincoace de calitatea ce îi conferă spiritualitate şi valoare. Aceeaşi soartă urmăreşte şi macrostructura socială, despărţind-o într-un cuplu de figuri calitative, sustrase însă din substanţa cantitativ- materială:

"figure două-n sine
Răsună omenirea, şi o desparte-n două" (28).

BDD-A2942 © 2002 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 08:49:09 UTC)

Avem de-a face cu o concepţie bio-cosmologică, expresie a unui dualism bazat pe diade şi polarităţi, în cazul nostru diadele *avere vs. lipsă* şi *fiinţă vs.nimic* constituindu-se ca nuclee ale structurii antitetice.

Din nou, destinul este cel care desparte lumea în împlinire ontologică, pe de-o parte, şi vid ontologic, pe de alta. Înstrăinarea, necunoaşterea de sine şi pustiul, golul spiritual şi lipsa ("eu lipsa dobândeam") nu fac decât să urmeze calea trasată de acest act implacabil:

"Simţii cruzimea soartei în recea streinătate
Și mă văzui în lume pustiu, necunoscut" (29).

A se vedea în lume pustiu şi necunoscut înseamnă a nu-şi vedea adevăratul sine ca germene al legăturii cu divinul. Și aceasta întrucât lucrurile lumii, laolaltă cu omul, sunt (de)generate în urma descompunerii, nefiind ca atare decât aparenţe ori închipuiri. (30) Astfel că însuşi chipul este o aparenţă, o destructurare ori o disoluţie. Dacă "Realitatea este străină alcătuirii noastre, cum altfel vom putea să contemplăm Realitatea ?" (31) Dacă omul este străin de propriu-i sine, cum s-ar putea el vedea decât drept chip rătăcit şi necunoscut ? El nu se recunoaşte, ci se în-făţişează drept ceea ce, în sine, nu este. "El este doar o aparenţă, iar aparenţa este iluzia supremă". (32) Or, ceea ce se vede este aparenţa unei în-făţişări, iluzia unei în-chipuiri, pe când ceea ce nu se manifestă nu are chip, întrucât e ocultat de natura căzută în orbire. (33)

Contribuind la scindarea fiinţei, la "fatala dezbinare" a lumii şi la "neagra împărţire" a acesteia în dualităţi opozitive, "soartea nempăcată" se supune unei "legi oarbe", unei "legi de teroare", lege ce nu mai are rolul de a exprima necesitatea şi interacţiunea universală, ci de a ridica accidentalul la rang de necesitate absolută. Orbirea şi teroarea sunt atributele acestei legi a hazardului necesar, expresii ale destinului străin el însuşi de propria sa determinare în act.

Dacă lipsa se substituie averii (avere înţeleasă ca sumă de potenţialităţi, "cantitate" existenţială complementară "calităţii" fiinţării), ca efect al despărţirii în entităţi dihotomice, Totul se îndepărtează de fiinţa sa, orientându-şi starea spre nimicul nefiinţei ca urmare a rătăcirii ontologice. *Rătăcirea*, şi ea marcă a despărţirii, a înstrăinării de sine ("fiinţa-mi rătăcită"), este simbolizată, previzibil şi accesibil, de imaginea bărcii:

"Fiinţa-mi ca o barcă de cuget spulberată" (34),

rimbaldiană figură a negăsirii de cale într-o lume a haosului terifiant. Rătăcirea părţii în Tot ("în tot mă rătăceam") se consumă de-a lungul drumurilor nesfârşite ce nu duc nicăieri, înşelătoare căi spre altunde şi altcum, brăzdând însă de fapt ţinutul sterp al lui aici şi acum:

"Plecam pe cărări netezi şi foarte-ntortoiate" (35).

În acest univers rătăcirea înseamnă abatere de la drumul cel drept, ocolire a "legii sfinte", îndepărtare de soarta benefică prescrisă de origine, de perfecţiunea şi beatitudinea începuturilor. De aceea,

"multele abateri
Din calea cea prescrisă în legea sa cea sfântă
Lăsase să izbească, s-ameninţe păcatul" (36),

semnificând, pe lângă o eroare de judecată, de orientare în câmpul cunoaşterii, şi o eroare morală, cea care însoţeşte pierderea de sine, alterarea individualităţii. "Pierdutul" este personajul ce străbate aceste drumuri ale rătăcirii, aceste "căi spinoase", înstrăinându-se de sine şi de lume ("Fugar, fără colibă, îşi blestema fiinţa"), de "cele pierdute" şi risipite. Vom vedea cum, pentru a-şi cunoaşte sinele, drumul cel drept, pentru a restaura unitatea, fiinţa pierdută şi rătăcită va dori să refacă legăturile nu cu originea, cum ar fi fost de aşteptat, ci cu devenirea, cu proiecţia în altceva, substituindu-se ea însăşi originii acestora:

"Voiam să-mi vin în sine-mi din lunga-mi rătăcire;
Cerui să-mi văz copiii" (37).

BDD-A2942 © 2002 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 08:49:09 UTC)

2. O altă antinomie ce polarizează virtuţi contrare este dualitatea *bine vs. rău*, aşezată deci în sfera moralităţii, semnificând unirea eşuată, nepotrivirea dintre părţi (reprezentări ale răului), incapacitatea lor de a construi edificiul binelui sistemic. Trebuie subliniat însă, împreună cu Jung, că echilibrul trans-conştient (operant *dincolo* de actul alegerii) nu este asigurat decât de poziţia echidistantă a fiinţei faţă de bine şi de rău. Doar ambivalenţa ce supradimensionează dualitatea conferă totalitatea umană, integritatea ei autentic existenţială: "perechile de contrarii au un caracter care transcende conştiinţa. Ele nu aparţin personalităţii egotiste, ci o depăşesc. Ea stă între ele ca « *anima inter bona et mala sita* » (sufletul aşezat între bine şi rău). Şi mai mult decât aceasta, perechile de contrarii constituie fenomenologia Sinelui paradoxal, a totalităţii umane" (38).

Întrebându-se asupra legăturilor nefaste pe care le stabileşte, în necunoştinţă de cauză şi de efect, cu lumea ("Cu care legătură afirea mea se-ntină"), fiinţa se întreabă de fapt despre raportul cantitativ ce încearcă să cumpănească excesul celor două extreme concepte morale:

"Fi-vor bune mai multe sau relele întrec ?" (39).

Îndreptându-se spre desfiinţarea de sine, fiinţa îşi pierde treptat calităţile pentru a le înlocui cu vicii inconfundabile, cu "frigul desfrânării şi viforul de patimi" (40). Ajunsă la cea mai de jos treaptă a degradării sale, "fiinţa e mai vilă chiar decât nimicul" (41), rezultat al decăderii morale ce însoţeşte drumurile înstrăinării şi ale rătăcirii. Substituindu-se întru totul binelui (dar nu întru Tot), dezechilibrând cumpăna morală, răul proliferează, multiplicându-şi potenţialităţile în orizontul cifrei fatidice solare, anticul şapte planetar (42):

"Din rău mai rău păşise şi răul ajunsese
A se-nmulţi cu şapte" (43).

Răul ce se substituie Binelui, ca rezultat al dezechilibrului pe care îl presupune dualitatea concentrică, reprezintă o temă constantă în gândirea lui Heliade: "Reul e lipsa Binelui, e o nefiinţă, un termin negativ, Spiritul e un termin positiv, o fiinţă. *Spiritul reu* prin urmare nu pote exista. Spiritul, în dată que ar fi reu, în dată înceteadă de a mai fi spirit. A dicce *Spirit reu*, este ca şi quând ammu dicce *viu mortu*" (44). Este evident faptul că nefiinţa răului nu numai că se opune fiinţei spirituale a Binelui, dar ea nu poate fi integrată de ceea ce este, prin natura sa originară, Bine absolut. Acest aspect al incompatibilităţii se datorează, după Jung, "marii dificultăţi spirituale a gândirii antinomice, care se ciocneşte permanent de cerinţa, la fel de insistentă, de claritate logică şi de caracterul, resimţit ca absolut, al figurilor metafizice. Revărsarea bunătăţii divine (*bonum superexcedens*) nu suportă integrarea răului" (45). În cazul nostru, revărsarea răului respinge integrarea binelui, la fel cum lipsa proprie ne-fiinţei ia locul "averii" fiinţiale, lipsind-o de calităţile sale afirmative. "Reul, spune Heliade, este lipsa Binelui, lipsa aquestui equilibru; Reul stă în predominarea unui termin sau în annullarea cu totul a unuia prin altul. Binele cu un cuvânt stă în equilibru antithesilor şi Reul în rumperea equilibrului antithesilor" (46). "Reul, adaugă el, e lipsa Binelui; nu e termin positiv" (47), evidenţiind astfel negativitatea oricărui exces (fie în bine, fie în rău). Această temă reia doctrina lui *privatio boni* (*malum est absentia boni*) "prin mijlocirea căreia ea [biserica, *n.n.*] a stabilit identitatea între « bine » şi « existenţă »" (48), răul fiind echivalentul non-existenţei (teză care a influenţat sistemul moral al unui kabbalist târziu, Moise Hayim Luzzatto) (49).

Decăderea fiinţei pe panta înstrăinării de Bine este "o cădere *în sine*", o prăbuşire în lipsă şi în nefiinţă, în "acea prăpastie insurmontabilă dintre contrarii, în mod special dintre bine şi rău" (50). Dar fiinţa nu cade *între* bine şi rău, caz în care ar putea alege în libertate (51), ci binele însuşi (spiritul ce însufleţeşte tot ceea ce *există*) alunecă în nefiinţă, absorbit de un rău covârşitor:

"Cu mult este mai mare căderea spirituală,
Şi nu pot fi cuvinte a se asemăna
Cu orice cădere ce e materială,

BDD-A2942 © 2002 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 08:49:09 UTC)

E mică-asemănare" (52).

Rezultatul acestei involuţii este dezastruos atât la nivelul fiinţei individuale, cât şi la cel al macrostructurii cosmice, atinsă şi ea de "moartea cea morală":

"Cad unul peste altul, ruine spirituale,
Şi se resping teribil, în spaţiu se-ntind;
Minţi, spirite stupide, perverse şi fatale,
Ca flacăre în vortici tot haosul aprind" (53).

Antiteza nu instaurează un echilibru între părţi, aşa cum ar fi de aşteptat, căci singura alternativă în acest univers concentric (concentraţionar) este himera unui rău care corupe orice încercare de existenţă în orizontul binelui. În firea naturală (şi normală) a lucrurilor, "binele stă în equilibrul antithesilor" (54) şi doar din "rumperea equilibrului resultă Reul" (55), Binele fiind recunoscut "în ordinea naturală a lucrurilor", pe când Răul generează "răsturnarea ordinii naturale" a lor (56). Or tocmai acest exces malefic (*malum superexcedens*) va asigura condiţiile de schimbare a echilibrului şi înclinarea cumpenei înspre instanţa benefică ("Binele ese pino înfine din excesul Reului",57):

"faptele-ţi perverse
Răstoarnă echilibrul. Când ieşi din calea dreaptă
Şi predomină răul, convinge-te că bunul
Răsare din excesul al răului, şi darul
S-adaoge oriunde păcatul se-nmulţeşte;
Ca lucea din tenebre din rău binele iese" (58).

Nu e vorba însă de un echilibru aici, ci, conform cuvântului paulinian (59), de convertirea nefiinţei celor ce există ca lipsă, de o răsucire harică înspre bunătatea fiinţei supravegheate de lumina biruitoare a Adevărului (60).

Ceea ce răstoarnă echilibrul ontologic este o carenţă în unitatea fiinţării, lipsa în care cade cel ce nu cunoaşte adevărul:

"Căderea-a fost şi este, nu însă preursită
Din planul providenţei, ci din fatală-eroare
În innoranţă, în lipsă căzut omul" (61).

În lipsă se cade, dar lipsa este căderea însăşi, căci ea e Răul care se înfăţişează drept chip amăgitor al Binelui. Fatalitatea necunoaşterii nu este însă predestinată, ci e rodul unei proaste alegeri umane (62). Omul îşi alege chipul vizibil al minciunii, o "mască de virtute", de fapt "o mască-amăgitoare" care ascunde lumina binelui, întunecându-i adevărul. Or am văzut că ceea ce se manifestă, ceea ce are chip este neadevărul sau, altfel spus, ceea ce nu manifestă din adevăr decât ceea ce el nu e în sine (63). Este, conform lui Heliade, o dualitate de tip himeric, întrucât adevărul nu se poate manifesta decât în minciună, lumina în întuneric, binele în rău. Însăşi esenţa manifestării este pervertită, căci ceea ce se manifestă *este* şi *nu este* adevărul. *Este* pentru că el nu dăinuie şi nu se exprimă ca atare decât într-o apariţie semnificantă (şi care îl adevereşte în încercarea unei experienţe existenţiale). În acest sens, el lucrează din interior chipul luminos al celor ce sunt (şi nu sunt decât datorită lucrării sale lăuntrice conform Binelui). *Nu este* pentru că orice manifestare înseamnă o exteriorizare şi, prin urmare, o îndepărtare de esenţă, postularea unei diferenţe (64). În acest al doilea sens, adevărul se retrage oarecum din lume, lăsând în urmă un gol. Or lipsa esenţei adevărului este chiar neadevărul care în-chipuie lumea din perspectiva acestei false exterioriţăţi. Eroarea este deci alegerea aparenţei în *locul* apariţiei; ea nu este ca atare doar de natură logică, ci onto-logică. Atunci când Heliade scrie:

"Greşita cugetare ce-aduce fericirea
N-o schimb pe adevărul ce-mi stinge nălucirea" (65),

BDD-A2942 © 2002 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 08:49:09 UTC)

el aşază, pe de-o parte, în antiteză o eroare de judecată şi un adevăr "raţional", dar, pe de altă parte, stabileşte şi o echivalenţă sinonimică între fericirea aparentă (căci ea e chipul cel neadevărat manifestat *în lipsa* semnificaţiei originare) şi nălucire ori irealitate. Este evident că adevărul *cunoscut* "stinge" neadevărul, adică apariţia sa luminoasă risipeşte întunecimile aparenţei ("figurile erorii"), pe acei "zei ai ficţiunii" al căror chip de idoli se topeşte în strălucirea adevărului:

"Şi toată nefiinţa, ca zeii ficţiunii,
Dispare ca minciuna când adevăru-apare" (66).

Raportul dialectic între dispariţie şi apariţie ascunde în sine echivalenţa paradoxală dintre nefiinţă şi dispariţie. Paradoxală întrucât nefiinţa, în însăşi esenţa manifestării sale, este ceea ce nu este. Ea *este* lipsa însăşi, locul pustiu în care nimic nu apare, ci doar pare, sau mai exact: în care nimicul e singurul care pare să apară. Pustiul acesta este astfel cedat non-existenţei, şi ca atare nimic din ceea ce se manifestă ca înfăţişare a răului nu fiinţează în adevăr (67). Mai mult de atât, răul a-pare (ca aparenţă pură), *în lipsa* unei naturi care să-l manifeste; el îşi manifestă atunci propria absenţă de-naturată. Dar dis-pare de îndată ce e confruntat cu alegerea de către om a adevărului (68). Lipsa nu intră într-un regim ontologic al dualităţii decât ca un contrar al plinătăţii, astfel încât Răul ca lipsă a Binelui este totodată *împotriva* Binelui, adică împotriva firii celei bune, şi *în afara* Fiinţei:

"E palidă minciune, contrarie naturei" (69).

Ca atare, "din ontologia adevărului persoanei rezultă o Morală care nu cunoaşte şi nu justifică formele mentale ale antitezei ontologice (dualiste) sau convenţional-axiologice dintre bine şi rău" (70), deoarece ţinta acestei morale este *adevărul* existenţei, conceput ca o unitate indivizibilă. Dacă neadevărul (răul) se opune adevărului (binelui), însemnând împotrivire şi exteriorizare, acesta din urmă nu se poate opune celui dintâi. Adevărul e un belşug al binelui, fiindu-şi sieşi suficient. Armonia pe care el o vesteşte (în orizontul a ceea ce Heliade numeşte dualităţi naturale sau corelative) va însemna o prefacere a firii, o readucere a ei la împlinirea în ceea ce *este*, în ceea ce nu poate fi decât ca necurmată creaţie a Fiinţei.

Note şi referinţe bibliografice

1. Cl. Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, Ed. Politică, Bucureşti, 1978, p. 166.

2. *Id , op.cit.,* p. 195

3. "Dispoziţia în cercuri concentrice este realizarea empirică a unei opoziţii mai profunde între centru şi periferie" (Cl. Lévi-Strauss, *op.cit.*, p.184, n. 1).

4. *Id. op.cit.*, p. 167

5. I. Heliade R., *Equilibru între antithesi sau Spiritul şi Materia*, Bucuresci, publicat dela 1859 pâno la 1869 (pentru prezenta lucrare vom folosi sigla *EA*), p. 10. "Daqua ânse din aqueşti doi termini, unul este positiv ca Averea quare este que-va, şi quel al alt este negativ, ca Neaverea sau sărăcia quare este lipsa averii sau nimicul, atunci dualitatea este părută, quoci în realitate nu e de quât unitatea compusă. Ast-fel este şi dualitatea Bine şi Reu; Binele este positiv, Reul este lipsa Binelui şi nu e de quât nimicul, este negativ" (*EA*, p. 329).

6. *EA* , pp. 9-10

7. În hermetism, dualitatea *existenţă vs. non-existenţă* se supune raportului dialectic dintre plin şi gol. "Dintre toate lucrurile care există, nici unul nu este gol, numai ceea ce *nu există* este gol şi străin de existenţă ori de fiinţă", pe când ceea ce *există*, adică este plin de existenţă şi de viaţă, "nu poate fi niciodată golit" (Hermes Trismegistul, *Corpus Hermeticum,* Ed. Herald, Bucureşti, 1999, p. 74). Pentru trimiterile la această lucrare, vom folosi sigla *CH*. Vorbind la rândul lui despre "natura eterogenă a unor simboluri care servesc la traducerea antitezei

BDD-A2942 © 2002 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 08:49:09 UTC)

jumătăţilor", Lévi-Strauss afirmă în continuare: "Fără îndoială că aceste simboluri pot fi omogene (ex. sus şi jos, stâng şi drept, puternic şi slab…). Uneori se observă însă o simbolizare diferită în care opoziţia se produce între termeni logic eterogeni: stabilitate şi schimbare, stare (sau act) şi proces, a fi şi a deveni, sincronie şi diacronie, simplu şi ambiguu, univoc şi echivoc; toate formele de opoziţii care pot fi subsumate, după cât se pare, într-una singură, aceea dintre *continuu* şi *discontinuu*" (*s.n.*) (*op.cit.*, p. 184).

8. *EA*, p. 10. "Numai ceea ce este sau există este adevăr" (*Biblicele* sau Notitii historice, philosophice, religiose şi politice asupra Bibliei, Paris, 1858, p. 14).

9. *EA*, p. 10

10. *EA*, p. 9

11. "Opoziţia (…) implică o asimetrie de acelaşi tip între stare şi proces, stabilitate şi schimbare, identitate şi transformare (…) antitezele care servesc pentru a exprima dualismul ţin de două categorii diferite: unele cu adevărat, altele fals simetrice; acestea din urmă nu sunt altceva decât triadele deghizate în diade, datorită subterfugiului logic care constă în a trata ca doi termeni omologi, un ansamblu alcătuit în realitate dintr-un pol şi un ax, care nu sunt obiecte de aceeaşi natură" (Cl. Lévi-Strauss, *op.cit.*, p. 185).

12. Cl. Lévi-Strauss, *op.cit.*, p. 168.

13. Albert Béguin, *Sufletul romantic şi visul*, Ed. Univers, Bucureşti, 1970, p. 82.

14. *Id.*, p. 109.

15. *CH*, p. 84.

16. *Anatolida sau Omul și forțele* (I. *Empireul și Tohu-Bohu*), în I. Heliade Rădulescu, *Poezii. Proză*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1977, p. 212. Pentru prezenta lucrare vom folosi sigla *PP*.

17. *Id.*, *PP*, p. 213.

18. *Elegie II, PP*, p. 14.

19. "Existenţa separată e un rău; îşi are sursa într-o greşeală, într-un păcat care a distrus armonia dintâi" (A. Béguin, *op. cit.*, p. 103). "Separarea şi izolarea de ceea ce ar trebui să fie unit constituie natura însăşi a răului" (Gershom Scholem, *Despre chipul mistic al divinității,* Ed. Hasefer, Bucureşti, 2001*,* p. 58).

20. "În *Spaltung* vom pune accentul nu atât pe atitudinea caracterologică de « a se separa » cât pe comportamentul reprezentativ de « a separa »" (Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Ed. Univers, Bucureşti, 1977, trad. Marcel Aderca, p. 230)

21. *Elegie II, PP*, p. 15

22. *Mihaida* (cântul I), *PP*, p. 104

23. *Id. ibid.*

24. *Visul* (X), *PP*, p. 39

25. *Id.ibid.* Referitor la "chinurile" procurate de Întunericul lumii căzute şi la "veşmintele dureroase" care trag în jos, *cf. CH* p. 70. De asemenea, despre conceptul de chin (*Quaal*) la J. Bohme, *cf.* Alexandre Koyré, *Filosofia lui Jakob Bohme*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2000, p. 101.

26. *Id.* (XV), *PP*, p. 42.

27. *Mihaida* (cântul I), *PP*, p. 115. La J. Bohme, substanţa (*Stock*) este temniţa obscură a calităţii (*Qualitat*), o materializare a puterilor creatoare. Fiind o proprietate statică a substanţei, calitatea este un atribut, o putere care nu acţionează decât *legată* de substanţa dinamică, făcând astfel ca un lucru să fie ceea ce este, calificându-l prin energia substanţială pe care o transmite (*cf.* A. Koyré, *op. cit.*, pp. 101, 151). Or la Heliade calitatea e *desprinsă* de substanţă, rămânând ca atare neîntemeiată şi lipsită de obiect.

28. *Anatolida*… (V. *Moartea sau fraţii*), *PP*, p. 252

29. *Visul* (III), *PP*, p. 33. Am văzut că non-existenţa este echivalentă înstrăinării de fiinţă (*cf. supra* n. 7). Or lumea aceasta este străină întrucât este un gol creat de îndepărtarea faţă de

BDD-A2942 © 2002 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 08:49:09 UTC)

plinătatea divină. În hermeticul *Asclepios* se afirmă că lucrurile pământeşti "sunt străine cu totul Gândului divin (…). Ele sunt deci străine omului" (*CH*, p. 170).

30. "Trebuie să numim aceste lucruri închipuiri ori aparenţe" (*CH*, p. 118). "Această lume, care este numită lumea sensibilă, este receptacolul ce primeşte la sine toate aparenţele" (*id.*, p. 191).

31. *CH*, p. 22.

32. *Id.*, p. 223.

33. "Lucrurile cele mai manifestate sunt Rele, însă Binele este tainic, ori asuns în sau de către lucrurile manifestate, căci el nu are nici Formă, nici Înfăţişare" (*id.*, p. 101).

34. *Serafimul şi Heruvimul sau Mângâierea conştiinţei şi mustrarea cugetului*, *PP*, p. 24

35. *Visul* (V), *PP*, p. 35

36. *Mihaida* (cântul I), *PP*, p. 107. "Rătăcirea înseamnă aici absenţa Binelui" (*CH*, p. 58).

37. *Visul* (X), *PP*, p. 40

38. C.G.Jung, *Mysterium Coniunctionis* I, Ed. Teora, Universitas, Bucureşti, 2000, p. l7. Pentru prezenta lucrare vom folosi sigla *MC*.

39. *Adio la anul 1832*, *PP*, p. 28

40. *Mihaida* (cântul I), *PP*, p. 111. "Atunci când domneşte ignoranţa, viciile se dezvoltă şi rănesc incurabil sufletul. Molipsit de vicii, sufletul este, parcă, plin de otravă" (*CH*, p. 179).

41. *Id.*, *PP*, p. 109.

42. Cu toate că, paradoxal, pentru Heliade numărul şapte este "număr bun, număr august, număr sacru şi sânt" (*Biblicele*, p. 8), în pythagoreism şapte sau *heptada* reprezentând "gamma harmoniei" şi lumina primordială (*phos*). *Cf.* valoarea mistică a acestui număr în concepţia lui J. Bohme (în A. Koyré, *op. cit.*, p. 126). Probabil că această proliferare a negativităţii din versurile lui Heliade se datorează influenţei doctrinei cabaliste. Conform acesteia, ultimele şapte sefirot-uri (cele inferioare) sunt considerate cele şapte zile ale creaţiei primordiale, dar totodată manifestări în exterior ale severităţii divine, "deci un mod de a fi şi un mod de acţiune al lui Dumnezeu, cu răul" (*cf.* G. Scholem, *op. cit.*, p. 48 ş. u.). Şi mai clară apare această învestire malefică a numărului şapte în Cartea *Bahir*, care face trimitere către un verset din *Levitic* (26; 28): "Atunci şi Eu cu mânie voi veni asupra voastră şi vă voi pedepsi înşeptit pentru păcatele voastre". "Şi ce înseamnă cuvintele « şapte pentru păcatele lor »? Înseamnă că: atunci când comunitatea Israel spune « şi eu vă voi pedepsi », ei i se alătură acele [şapte *sefirot*-uri], despre care stă scris [*Psalmi* 118; 164]: « De şapte ori pe zi te-am lăudat »" (*apud* G. Scholem, *op. cit.*, p. 269, n. 86).

43. *Mihaida* (cântul I), *PP*, p. 111. "Răul ţine de *nemărginire* (infinit sau « nelimitat »), (…), pe câtă vreme binele ţine de *finit*" (Aristotel, *Et. Nic.*, II, 5).

44. *EA*, p. 21

45. *MC* I, p. 101

46. *EA*, p. 269

47. *Biblicele*, p. 15

48. *Cf. MC* I, p. 80. "Răul e lipsa binelui" (Vasile cel Mare, *Omilii*, 9, 4); "Răul este lipsa existenţei" (Ioan Damaschinul, *Împotriva Maniheilor*, 1, 13).

49. *Cf.* Constantin Daniel, *Scripta Aramaica* (Col. Bibliotheca orientalis), Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 265.

50. C.G.Jung, *MC* II, p. 188.

51. *Cf.* A. Koyré, *op. cit.*, p. 100.

52. *Anatolida*… (I. *Empireul şi Tohu-Bohu*), *PP*, p. 212

53. *Id.*, p. 213. Câteva imagini, la J. Bohme (*Aurora sau răsăritul care se întrezăreşte*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1993), care configurează consecinţele nefastei lucrări a căderii: lumea devine "o vale a plângerii şi întunecimii" (p. 223), "se stinse şi lumina în natură" (în

BDD-A2942 © 2002 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 08:49:09 UTC)

conformitate, aici, cu chinurile Întunericului, în hermetism), "o beznă profundă şi o existenţă jalnică învăluiră întregul cuprins", "casa bucuriei se prefăcu în casa tristeţei şi a jalei" (p. 260), şi aceasta întrucât natura este stricată şi aprinsă de "focul exterior al mâniei" (pp. 258-259). *Cf.* şi A. Koyré, *op. cit.*, pp. 147-148.

54. *EA*, p. 2

55. *Id.ibid.*

56. *Biblicele*, p. 15. Lucrurile de-naturate "sunt vizibile, incapabile de Bine, destructibile, mediocre, dizolvabile, schimbătoare" (*CH*, p. 116).

57. *EA*, p. 25. "Deşi contrariile se resping, ele tind totuşi către o împăcare, pentru că o stare conflictuală este prea potrivnică vieţii ca să poată fi constant menţinută" (C.G.Jung, *MC* I, p. 202). Conform Cabalei lurianice, afirmă G. Scholem, "nimic nu este atât de infam încât să nu poată fi adus acasă prin scânteia divină din el" (*op. cit.*, p. 63).

58. *Anatolida*…(IV. *Arborul ştiinţei*), *PP*, p. 243

59. "Unde s-a înmulţit păcatul, a prisosit harul" (*Rom.* 5, 20)

60. Din păcate însă, adaugă Jung, "este infinit mai adevărat că o schimbare în mai bine nu înseamnă o integrală înlocuire a întunecatului cu luminosul şi a răului cu binele, ci în cel mai fericit caz un compromis, în care mai binele depăşeşte cu puţin mai răul" (*MC* II, p. 148). "Mai binele izbândeşte întotdeauna asupra răului" (*CH*, p. 48), căci "ceea ce aici nu este foarte Rău este Bine; iar ceea ce aici este numit Bine este cel mai mic Rău" (*id.*, p. 57).

61. *Anatolida*…(V. *Moartea sau fraţii*), *PP*, p. 243.

62. "Natura răului nu este născută nici de la Dumnezeu şi nici nu ia fiinţă prin ea însăşi, ci se naşte prin împotrivirea şi prin refuzul de a urma Binelui" (Ippolit, *Împotriva erezilor* 1, 19). După Cabală, "răul în accepţia de ceea ce e despărţit de Dumnezeu este în sine steril şi dobândeşte fertilitate demonică abia prin păcatul omului" (G. Scholem, *op. cit.*, p. 63; *cf.* şi p. 47).

63. "Aparenţa este cea mai mare Minciună ori Amăgire" (*CH*, p. 116).

64. Trebuie înţeleasă această diferenţă ca pe un *în-afara-naturii*, o de-naturare a ceea ce este unic şi identic cu sine, aşa cum precizează Christos Yannaras: "Răul nu este o realitate ontologică diferită, nu este un alt mod de existenţă, ci este denaturarea şi pervertirea unui singur mod, a modului personal de existenţă" (*Persoană şi Eros*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 2000, trad. Zenaida Luca, p. 298). *Cf.* Ioan Damaschinul: "Răutatea este desfiinţarea ordinii, adică dezordinea, neorânduiala" (*Împotriva Manihеilor* 1, 14). Despre răsturnarea ontologică a interiorităţii în exterioritate, în Cabala lurianică, *cf.* G. Scholem, *op. cit.*, p. 64.

65. *Visul* (XVII), *PP*, p. 44.

66. *Anatolida*…(IV. *Arborul ştiinţei*), *PP*, p. 242.

67. Continuând concepţia platoniciană conform căreia Răul este Nimicul, denumirea pozitivă a unui non-existent, a unei lipse, aflându-se la marginea fiinţei (*cf.* G. Scholem, *op. cit.*, p. 46), părinţii Bisericii nu au obosit în a sublinia inexistenţa naturii răului, căci *de-naturarea Binelui reprezintă o cădere din natura Adevărului*. "Răul (…) nu are fiinţă" (Atanasie cel Mare, *Împotriva neamurilor*, 7); "viclenia, răul, păcatul nu există cu adevărat" (Vasile cel Mare, *Omilii*, 9, 5); "Răul este caracterizat prin faptul că nu există" (Maxim Mărturisitorul, *Despre diferite locuri dificile*, PG 91, 1332 A).

68. "Atunci când răutatea se află în afara alegerii, nu are natură, dar când orice alegere se face în Dumnezeu, răutatea se transformă până la a dispărea cu totul" (Grigorie de Nyssa, *Despre suflet şi înviere*, PG 46, 101 A).

69. *Anatolida*…(III. *Viaţa sau androginul*), *PP*, p. 227. "Eşecul şi neputinţa introduc răul, făcând ca din lipsa a ceea ce este după fire să se nască ceea ce este *împotriva firii*" (*s.n.*) (Maxim Mărturisitorul, *Scolii la Despre Numirile Dumnezeieşti*, PG 4, 348 C).

70. Ch. Yannaras, *op. cit.*, p. 299.

BDD-A2942 © 2002 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.103 (2026-01-19 08:49:09 UTC)